

HUQUQIY MADANIYAT VA HUQUQIY ONGNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Janadilova Sayra

Jamoat xavfsizligi universiteti

Ilmiy raxbar: Rasulova Nodira

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17592621>

ARTICLE INFO

Received: 1st November 2025

Accepted: 2nd November 2025

Published: 12th November 2025

KEYWORDS

Huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy savodxonlik, ta'lim tizimi, huquqiy tarbiya, qonun ustuvorligi, huquqiy islohotlar, jamiyat, fuqarolik jamiyati.

ABSTRACT

Ushbu maqolada huquqiy madaniyat va huquqiy ong tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularni shakllantirishning asosiy yo'llari hamda jamiyat hayotidagi ahamiyati yoritilgan. Hamda huquqiy ongni oshirishda ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, oilaviy tarbiya va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatining o'rni haqida fikr yuritadi. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar, aniq misollar va xalqaro tajribalar asosida tahlil qilinadi. Maqolada mavjud muammolar ko'rsatilib, huquqiy madaniyatni rivojlantirish istiqbollari bo'yicha takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fuqarolarning huquqiy savodxonligini yuksaltirish jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Har qanday jamiyatning taraqqiyoti, barqarorligi va demokratik tamoyillar asosida rivojlanishi, avvalo, uning a'zolari — fuqarolarining huquqiy ong va huquqiy madaniyat darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat insonlarning huquqiy bilimiga, qonunlarga, jamiyatdagi huquqiy tartibga va adolatli munosabatlarga bo'lgan qarashlarini, ularni amalda qo'llay olish ko'nikmalarini ifodalaydi. Shaxsiy va ijtimoiy hayotda qonunlarga amal qilish, huquqni hurmat qilish va o'z huquqini himoya qila olish madaniyati yuksak bo'lgan jamiyatgina huquqiy davlat sari rivojlana oladi. Shu bois, mustaqillik yillarida O'zbekistonda ham huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilib kelmoqda.

Huquqiy ong — bu shaxsning jamiyatdagi huquqiy munosabatlarga, qonunlarga, huquqiy qadriyatlarga bo'lgan bilim, tasavvur, e'tiqod va hissiyotlar majmuasidir. U shaxsning huquqqa oid qarashlari, qadriyatlari, baholari, munosabatlari orqali namoyon bo'ladi. Huquqiy ong ikki darajada shakllanadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

1. Oddiy (kundalik) huquqiy ong — bu odamlarning har kungi turmush tajribasida qonunlar va huquqiy normalar haqida olgan umumiy tasavvurlari.
2. Nazariy (ilmiy) huquqiy ong — huquqshunoslar, olimlar, qonun ijodkorlari tomonidan ishlab chiqiladigan chuqur, tizimli va ilmiy asoslangan huquqiy bilimlar majmui.

Huquqiy madaniyat esa huquqiy ongning amaliy ifodasidir. U shaxsning huquqiy bilimlarni hayotda qo'llay olishi, qonunlarga amal qilishi, o'z huquqlarini va majburiyatlarini bilishi, huquqbuzarlikka befarq bo'lmasligi, jamiyatdagi huquqiy tartibni qadrlashi orqali ko'rinadi.

Huquqiy madaniyat faqat shaxsiy fazilat emas, balki jamiyat va davlat miqyosida ham namoyon bo'ladi. Huquqiy madaniyat jamiyatning huquqiy tizimi samaradorligini belgilaydi. Qonunlar qanchalik mukammal bo'lmasin, fuqarolar ularni bilmasa yoki ularga amal qilmasa, jamiyatda huquqiy tartib barpo etib bo'lmaydi. Shu jihatdan huquqiy madaniyat demokratik jamiyatning poydevori hisoblanadi. Misol tariqasida, O'zbekistonda 2017-yildan boshlab amalga oshirilgan "Harakatlar strategiyasi"da huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish alohida yo'nalish sifatida belgilangan.

Huquqiy madaniyatni shakllantirish ko'p omilli jarayon bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'lim tizimida huquqiy tarbiya

- Maktab va oliy ta'lim tizimida "Konstitutsiya", "Huquq asoslari", "Fuqarolik jamiyati asoslari" kabi fanlarni o'qitish;
- Talabalarda huquqiy mas'uliyat, qonunlarga hurmat ruhida tarbiya berish;
- Sud jarayonlari, huquqiy treninglar va viktorinalar o'tkazish orqali amaliy huquqiy ko'nikmalarni shakllantirish.

Misol: Toshkent davlat yuridik universitetida talabalar uchun muntazam "Tsul Court " mashg'ulotlari o'tkaziladi, bunda talabalar sudya, prokuror va advokat sifatida chiqish qilib, haqiqiy ishlar asosida sud jarayonlarini modellashtiradilar.

2. Ommaviy axborot vositalari va internet orqali huquqiy targ'ibot

- Televizion ko'rsatuvlar, radio eshittirishlar, ijtimoiy tarmoqlarda huquqiy savodxonlikni oshiruvchi loyihalarni yo'lga qo'yish;
- Qonun hujjatlarining xalq uchun tushunarli tilda sharhlari, video va infografik materiallar tayyorlash.

Misol: "Huquq" gazetasi, "Yuridik axborot" portali, "Lex.uz" qonunlar bazasi aholiga bepul va ochiq xizmat qilib, fuqarolarning qonunlarni mustaqil o'rganishiga imkon yaratmoqda.

3. Oilada huquqiy tarbiya

- Bolalarga kichik yoshdan qonunlarga bo'ysunish, adolat, halollik, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni singdirish;
- Ota-onalarning o'z huquqiy xabardorligini oshirib, bolalarga namuna bo'lishi.

Masalan, ota-ona bola bilan yo'l harakati qoidalariga rioya qilsa, soliq va majburiyatlarni to'g'ri bajarish haqida tushuntirsa, bola ongida qonunlarga hurmat hissi shakllanadi.

4. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini ochiq lashtirish

- Ichki ishlar, prokuratura, sud tizimining fuqarolar bilan ochiq muloqoti, shaffoflikni ta'minlash;
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlarda korrupsiyaga qarshi qat'iy choralar.

Misol: 2018 yilda "E-XSUD" yagona markazlashtirilgan axborot tizimi joriy etilganini alohida qayd etish zarur. Chunki buning natijasida ishlarning o'z vaqtida ko'rilishi ustidan onlayn monitoring qilish, sudlarda ish yuritishni to'liq elektronlashtirish, ish yuritish samaradorligi

va tezkorligini oshirish, ma'lumotlarni tizimlashtirish va onlayn hisobini yuritish yo'lga qo'yildi. 2018 yil dekabrda sud qarorlari internet tarmog'ida e'lon qilinmoqda. Hozirga qadar qariyb 2 million sud qarori shu tarmoqda e'lon qilingan.

Har qanday taraqqiy topgan jamiyatning asosini adolat, qonun ustuvorligi va huquqiy tartib tashkil etadi. Bu poydevorning mustahkamligi esa nafaqat davlat mexanizmlari, balki har bir fuqaroning huquqiy ongi va butun jamiyatning huquqiy madaniyati darajasi bilan belgilanadi. Huquqiy ong — bu shaxsning qonunlarga, davlatga va o'z huquqlariga bo'lgan subyektiv munosabati, ularni tushunishi va baholay olish qobiliyatidir. U shaxsiy bilim, tushuncha va e'tiqodlardan tashkil topadi. Huquqiy madaniyat esa bu onglarning majmuasidan iborat bo'lib, jamiyatning qonunlarga, adolatga, inson huquqlariga bo'lgan umumiy yondashuvini, amaliy xulq-atvorini va qadriyatlarini ifodalaydi. Bu ikkala tushuncha bir-birini to'ldiradi va mustahkam huquqiy davlat qurish uchun ajralmas hisoblanadi.

Huquqiy ongsiz shaxs o'z huquqlarini bilmaydi, ularni himoya qila olmaydi va ko'pincha qonunlarga rioya qilishning ahamiyatini anglamaydi. Natijada, jamiyatda korrupsiya, qonunbuzarlik va tartibsizliklar avj oladi. Shu sababli, huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish, bu borada uzluksiz ish olib borish har bir davlatning ustuvor vazifasi bo'lishi zarur. Bugungi kunda O'zbekiston ham bu yo'nalishda keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish bir kechada amalga oshadigan jarayon emas. U uzoq muddatli, tizimli va ko'p qirrali yondashuvni talab etadi. Quyida bu jarayonning asosiy yo'llari va mexanizmlari batafsil ko'rib chiqiladi.

Huquqiy ongni shakllantirishning eng samarali yo'li bu ta'limdir. Maktab yoshidan boshlab bolalarga huquqiy bilimlar berish orqali ularda fuqarolik pozitsiyasi va qonunga hurmat tuyg'usini shakllantirish mumkin. Misol uchun, Yevropa davlatlarining ko'pchiligida, boshlang'ich maktab dasturiga oddiy huquqiy normalar, shaxsiy erkinliklar va mas'uliyatlar haqida darslar kiritilgan. O'zbekistonda ham maktablarda "Konstitutsiya darslari" va "Huquq asoslari" kabi fanlar o'qitiladi, ammo ularning amaliy ahamiyatini oshirish muhim. Talabalarga faqatgina quruq nazariyani emas, balki real hayotiy misollar asosida, interaktiv usullarda dars o'tish samaradorlikni oshiradi.

Universitetlarda esa yuridik ta'lim sifatini oshirish, barcha yo'nalishdagi talabalar uchun huquqshunoslik fanini chuqurroq o'qitish dolzarb hisoblanadi. Masalan, iqtisodchilar uchun tadbirkorlik huquqi, tibbiyot xodimlari uchun tibbiyot huquqi kabi mutaxassislikka yo'naltirilgan huquqiy bilimlarni berish zarur. Bu nafaqat ularning kasbiy faoliyatini tartibga soladi, balki jamiyatda umumiy huquqiy savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi.

OAV huquqiy madaniyatni targ'ib qilishda qudratli vositadir. Gazetalar, radiolar, telekanallar va internet nashrlari orqali huquqiy mavzularda tushuntirish ishlarini olib borish, qonunlardagi yangiliklarni keng jamoatchilikka yetkazish, huquqiy masalalar bo'yicha mutaxassislar fikrini e'lon qilish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardagi huquqshunos blogerlar va jamoatchilik faollari ham oddiy, tushunarli tilda huquqiy maslahatlar berib, aholining savodxonligini oshirishga katta hissa qo'shmoqda. Bu yondashuv huquqni quruq qonuniy til emas, balki oddiy fuqarolar tushunadigan, hayotga yaqin tarzda yetkazish imkonini beradi. Huquqiy madaniyatni shakllantirishda davlat organlarining xulq-atvori va xizmat ko'rsatish sifati hal qiluvchi rol o'ynaydi. Agar fuqarolar davlat idoralariغا murojaat qilganda adolatsizlikka yoki korrupsiyaga duch kelsa, ularning qonunlarga bo'lgan ishonchi pasayadi. Aksincha, agar ular o'z masalalarini tez, shaffof va adolatli hal qilsalar, qonunlarga hurmat va ishonch ortadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT), jamoat birlashmalari va fuqarolik jamiyati institutlari ham huquqiy ongni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ular davlat organlaridan mustaqil ravishda huquqiy yordam, maslahatlar berishi, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan loyihalar amalga oshirishi mumkin.

O'zbekistonda huquqiy madaniyatni shakllantirish yo'lida katta ishlar qilinayotgan bo'lsa-da, ayrim muammolar ham mavjud. Eng muhim muammolardan biri – bu huquqiy savodsizlik. Ko'pchilik fuqarolar o'zlarining elementar huquqiy bilimlaridan ham bexabar. Bu holat ba'zan turli qonunbuzarliklarga, shu jumladan, uy-joy muammolari, meros masalalari, mehnat huquqlari bo'yicha kelishmovchiliklarga olib keladi.

Buning yechimi sifatida ta'lim tizimidagi huquqiy ta'limni tubdan qayta ko'rib chiqish, uni amaliy misollar bilan boyitish zarur. Shuningdek, OAVda huquqiy targ'ibotni kuchaytirish, qonunlarni faqat quruq matn sifatida emas, balki ularning inson hayotidagi amaliy foydasini tushuntirish kerak. Fuqarolarda qonuniy yo'l bilan muammolarini hal qilishga bo'lgan ishonchni mustahkamlash uchun sud tizimining ochiqligi va mustaqilligini yanada oshirish lozim. Sud qarorlarining ijrosini ta'minlash mexanizmlarini soddalashtirish va shaffofligini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Tushunarliroq qilib aytadigan bo'lsak,

- Aholining ayrim qatlamlari, ayniqsa, chekka hududlarda huquqiy savodxonlik darajasi past;
- Ba'zi hollarda qonunlarni murakkab tilda yozilishi ularning tushunarsiz bo'lishiga olib keladi;
- OAVda huquqiy targ'ibot ko'pincha quruq va qiziqarsiz shaklda bo'lib, auditoriyani jalb qilmaydi;
- Korrupsiya holatlari fuqarolarda huquqiy tizimga nisbatan ishonchsizlik uyg'otadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish — bu faqat ta'lim tizimi yoki huquqni muhofaza qiluvchi organlar zimmasidagi vazifa emas. Bu jarayon jamiyatning barcha bo'g'inlarini — davlat idoralarini, nodavlat tashkilotlarni, OAVni, oilani va har bir fuqaroning shaxsiy mas'uliyatini qamrab oladi. Fuqarolarning huquqiy savodxonligi qanchalik yuksak bo'lsa, jamiyatda qonun ustuvorligi, adolat va barqarorlik shunchalik mustahkam bo'ladi. Kuchli huquqiy madaniyatga ega bo'lgan jamiyatda har bir fuqaro o'z huquq va erkinliklarini himoya qila oladi, o'zining fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'ladi va qonunlarga hurmat bilan yondashadi. Natijada, korrupsiya va adolatsizlikka qarshi kurash samaraliroq bo'ladi, jamiyatda barqarorlik va farovonlik ta'minlanadi.

O'zbekistonda bu borada boshlangan keng ko'lamli islohotlar, huquqiy ta'limni takomillashtirish, OAV orqali targ'ibotni kuchaytirish va davlat organlarining fuqarolar bilan ochiq muloqotini yo'lga qo'yish orqali huquqiy madaniyatni yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Bu yo'nalishdagi har bir qadam, har bir yangi qonun va har bir tarbiyaviy dastur mamlakatning kelajagi uchun muhim investitsiya hisoblanadi. Jamiyatning har bir a'zosi — oddiy fuqarodan tortib yuqori martabali amaldorgacha — qonunlarga rioya qilsagina va ularni o'z manfaatining asosi deb bilsagina, adolatli va farovon jamiyat qurishga erishiladi. Bu jarayonda har birimizning mas'uliyatimiz va ishtirokimiz juda muhimdir.

Shu bois O'zbekistonda huquqiy madaniyatni shakllantirish masalasiga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida qaralayotgani bejiz emas. Kelajakda har bir fuqaroning qonunga hurmat bilan qarashi, o'z huquqlarini bilishi va boshqalarning huquqlarini hurmat qilishi — yuksak huquqiy madaniyatli jamiyat barpo etishning eng muhim kafolatidir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Husanov O. konsitutsiyaviy huquq. Darslik.- T.: Yuridik adabiyotlar publish, 2023.
2. Abdullayeva M. Konsitutsiyaviy nazorat ba konsitutsiyaviy osil sudlov. Darslik. -T.: TDYU nashiryoti, 2024.

3. [https://drive.google.com/file/d/1la_fqWy38jSkza_ZNXikKHn6NAvP-
eaD/view?usp=sharing](https://drive.google.com/file/d/1la_fqWy38jSkza_ZNXikKHn6NAvP-
eaD/view?usp=sharing)
4. https://parliament.gov.uz/ru/articles/368?utm_source=chatgpt.com
5. <https://lex.uz/ru/docs/-4149765>

INNOVATIVE
ACADEMY